

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

De wereld en Nederland: een sociale en economische geschiedenis van de laatste duizend jaar

Davids, K.; 't Hart, M.

Publication date

2011

Document Version

Final published version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Davids, K., & 't Hart, M. (2011). *De wereld en Nederland: een sociale en economische geschiedenis van de laatste duizend jaar*. Boom.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

DE WERELD EN NEDERLAND

*Een sociale en economische
geschiedenis van
de laatste duizend jaar*

KAREL DAVIDS
& MARJOLEIN 'T HART
[Redactie]

LEX HEERMA VAN VOSS
MANON VAN DER HEIJDEN
LEO LUCASSEN
JEROEN TOUWEN

BOOM • AMSTERDAM

Inhoud

Voorwoord 9
Inleiding 11

DEEL I
Vóór de *Great Divergence* (ca. 1000 – ca. 1800)

- 1 Inleiding bij deel I 25
- 2 Groei en aanloop naar de *Great Divergence*:
economische ontwikkelingen 37
KAREL DAVIDS
- 2.1 *Economische ontwikkeling in de wereld* 38
- 2.2 *De opkomst van de Nederlandse economie* 56
- 2.3 *Arbeidsverhoudingen en de verdeling van inkomen* 67
- 2.4 *Industrialisatie en de Great Divergence* 71
Samenvatting 81
- 3 De strijd om de macht: sociaal-politieke ontwikkelingen 83
MARJOLEIN 'T HART
- 3.1 *Internationale politieke relaties en staatsvorming* 84
- 3.2 *Staatsvorming in Nederland* 94
- 3.3 *Medezeggenschap en politieke cultuur* 105
- 3.4 *Overzeese kolonisatie en de Atlantische revoluties* 114
Samenvatting 126

Afbeelding omslag

Het beeld van Atlas, die het hemelgewelf draagt, in het Paleis op de Dam in Amsterdam. Door dit beeld op zo'n prominente plaats in het stadhuis te plaatsen toonden machtige Amsterdammers hoe centraal zij hun stad in de zeventiende-eeuwse wereld positioneerden.

[Foto: Herman Wouters/Hollandse Hoogve]

© 2011 De auteurs

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden vervoerd, of openbaar opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

Boekverzorging
René van der Vooren, Amsterdam

ISBN 978 94 6105 269 8 | NUR 680

www.uitgeverijboom.nl

Inhoud

- 4 De spanning tussen gemeenschap en individu:
sociaal-culturele ontwikkelingen 127
MANON VAN DER HEIJDEN
- 4.1 *Huwelijkspatronen en gezinsvorming* 128
- 4.2 *Sociale ordening, sociale zorg en disciplinerings* 137
- 4.3 *Veranderend wereldbeeld en privatisering* 152
Samenvatting 164
- 5 Besluit bij deel I 167
- DEEL II
Vanaf de *Great Divergence* (ca. 1800 - heden)
- 6 Inleiding bij deel II 173
- 7 Expansie, stagnatie en globalisering: economische ontwikkelingen 185
JEROEN TOUWEN
- 7.1 *Industrialisatie en groei van de wereldhandel tot de Eerste Wereldoorlog* 186
- 7.2 *Conflict en stagnatie tussen 1914 en 1945* 201
- 7.3 *Institutionele vernieuwing en economische groei na 1945* 208
- 7.4 *Veranderende prioriteiten en nieuwe spelers, 1973-2010* 220
Samenvatting 228
- 8 Staatsvorming, democratisering en sociale zorg:
sociaal-politieke ontwikkelingen 231
LEO LUCASSEN
- 8.1 *Natiestaten, social engineering en internationale samenwerking* 232
- 8.2 *Democratisering en burgerschap* 247
- 8.3 *Sociale politiek en de opkomst van de verzorgingsstaat* 257
Samenvatting 274

Inhoud

- 9 Nieuwe mogelijkheden, nieuwe waarden en normen:
sociaal-culturele ontwikkelingen 277
LEX HEERMA VAN VOSS
- 9.1 *Demografische veranderingen en de risico's van het bestaan* 278
- 9.2 *Sociale orde en sociale mobiliteit* 290
- 9.3 *Disciplinerings en tegenbewegingen* 308
- 9.4 *Levensstijlen, wereldbeelden en de 'gidsrol' van Nederland* 317
Samenvatting 326
- 10 Besluit bij deel II 329
- Over de auteurs 337
- Lijst van kaderteksten, kaarten, tabellen, grafieken & afbeeldingen* 339
- Aanbevolen literatuur* 344
- Register 350

Voorwoord

*In theory there is no difference between theory and practice.
In practice there is.*

YOGI BERRA

Enkele jaren geleden vatten wij het plan op om een nieuw handboek sociale en economische geschiedenis te schrijven. Het doel was een boek te maken dat studenten aan universiteiten en hogescholen, en andere geïnteresseerden, een kernachtig, up-to-date overzicht van de stand van kennis op dit vakgebied zou geven. Nederlandse geschiedenis zou daarin natuurlijk de nodige aandacht krijgen, maar dan wel consequent in relatie met ontwikkelingen in andere delen van de wereld, zowel binnen als buiten Europa. Aansluitend bij het nieuwste onderzoek zou het handboek een lange termijn moeten bestrijken, tot zo'n duizend jaar toe. Ontwikkelingen die plaatsvonden vóór 1500 zijn vanuit het perspectief van de *global history* en de huidige Nederlandse geschiedschrijving immers minstens zo belangrijk als veranderingen na 1500 of 1750. Een nieuw handboek zou ook zoveel mogelijk economische, sociale, politieke en cultureel-mentale ontwikkelingen met elkaar in verband moeten brengen. En dat alles ingebed in theorievorming op het vakgebied, maar met de wijze woorden van de Amerikaanse honkbalster 'Yogi Berra in het achterhoofd.

Het resultaat van onze onderneming, die in de loop van 2007 van start ging, is dit boek, *De wereld en Nederland*. Zoals de lezer in de inhoudsopgave in één oogopslag kan zien, bestaat het boek uit twee delen, die elk drie hoofdstukken plus een inleiding en besluit omvatten. Het eerste deel gaat over de periode van vanaf ongeveer het jaar 1000 tot de zogenaamde 'Great Divergence' tussen Europa en Azië omstreeks 1800. Het tweede deel bestrijkt de periode vanaf de 'Great Divergence' tot het begin van de eenentwintigste eeuw. De opzet van het boek wordt toegelicht in de algemene inleiding. In elk hoofdstuk vindt de lezer, naast de lopende tekst — ondersteund door tabellen, grafieken, kaarten en afbeeldingen — een aantal kaderteksten, waarin speciale onderwerpen meer in detail worden belicht. Deze kaders kunnen zowel in relatie met de omringende tekst als apart worden bestudeerd. Het handboek wordt besloten met een lijst van aanbevolen literatuur en een register. Het wordt aangevuld door een website (www.dewereldennederland.nl), waarop onder meer een glossarium,

vragen over de stof en een uitgebreide literatuuropgave per hoofdstuk te vinden zijn.

Dit is een product dat door samenwerking tot stand is gekomen. Zes auteurs hebben eraan meegewerkt. Ieder van hen heeft een van de kernhoofdstukken van het boek voor zijn of haar rekening genomen. Karel Davids heeft hoofdstuk 2 geschreven, Marjolein 't Hart hoofdstuk 3, Manon van der Heijden hoofdstuk 4, Jeroen Touwen hoofdstuk 7, Leo Lucassen hoofdstuk 8 en Lex Heerma van Voss hoofdstuk 9. De inleiding en de hoofdstukken 1, 5, 6 en 10 zijn van de hand van Karel Davids en Marjolein 't Hart. Zij hebben samen ook de coördinatie en de eindredactie van het boek verzorgd.

Tijdens het schrijven van het boek hebben de auteurs regelmatig overleg gepleegd en elkaars hoofdstukken besproken. Verder mochten wij nuttig en inspirerend commentaar ontvangen van de deelnemers aan een workshop aan Columbia University, New York, in juni 2010, waar wij onze ideeën voor dit handboek presenteerden: Julia Adams, Carolyn Arena, Laura Cruz, Philip Gorski, Evan Haefeli, Martha Howell, Ira Katznelson, Wim Klooster, Richard Lachmann, Anne McCants, Steven Pincus, Ariel Rubin, Margaret Schotte, Pamela Smith, Carl Strikwerda, Wayne te Brake en Carl Wennerlind.

Onze dank gaat tevens uit naar Juliette Geers, die geholpen heeft bij het voorbereiden van de website, en naar Aranka van der Borgh, Geert van der Meulen en andere medewerkers van Uitgeverij Boom, die de toestandkoming van *De wereld en Nederland* met enthousiasme en deskundigheid hebben begeleid.

Namens de auteurs,
Karel Davids & Marjolein 't Hart

Inleiding

Dit is een handboek op het gebied van economische en sociale geschiedenis dat verbanden laat zien tussen ontwikkelingen in de wereld en in Nederland vanaf omstreeks 1000 tot het begin van de eenentwintigste eeuw. Het is een nieuw soort handboek dat buiten de oude nationale kaders wil treden, de Nederlandse geschiedenis een plaats geeft binnen de wereldgeschiedenis en rekening houdt met recente geschiedschrijving.

Sinds het einde van de Koude Oorlog (1989), de snelle uitbreiding van de Europese Unie en de toenemende globalisering — zoals bijvoorbeeld te zien in de explosieve groei van internationale kapitaalstromen, de flitsende opkomst van het internet of de fenomenale verspreiding van mobiele telefonie — lijkt de wereld heel wat minder overzichtelijk te zijn geworden. Voor veel mensen in Nederland, en daarbuiten, is het niet meer zo eenvoudig om wat te krijgen op wat er in de wereld gaande is. De 'toestand in de wereld' laat zich niet meer, zoals vroeger, vatten in radiopraatjes van een paar minuten op zondagmiddag. Naarmate de connecties met de buitenwereld dichter en complexer zijn geworden, is zowel in Nederland als in andere landen de behoefte gegroeid om zich als groep, regio of natie meer te profileren. In antwoord op de toenemende onvoorspelbaarheid wordt luid geroepen om bescherming van een eigen 'identiteit'.

In de historiografie is een tegenovergestelde trend te zien. Steeds meer historici bewegen zich tegenwoordig van de betrekkelijk gesloten kring van de nationale geschiedschrijving naar de meer open, ruime sfeer van wat nu 'global history', 'world history' of 'transnational history' wordt genoemd, waar traditionele scheidswanden tussen naties, tijdvakken en disciplines gestaag aan belang verliezen. Ook historici die zich concentreren op de geschiedenis van één bepaald land in één bepaalde periode geven zich vaker rekenschap van de verwechtingen tussen hun 'eigen' onderzoeksobject en de buitenwereld, en hebben meer oog voor vergelijkingen.

Veranderingen in de wereld en in Nederland, en de relaties daartussen, vormen het centrale onderwerp van dit boek. De leidende vragen zijn: waar in zitten de verschillen of overeenkomsten tussen de ontwikkeling in Nederland en die in andere landen, in hoeverre is de Nederlandse geschiedenis beïnvloed door andere landen en in hoeverre heeft Nederland invloed uitgeoefend op ontwikkelingen elders? Op bepaalde momenten week de Nederlandse geschiedenis opvallend af van ontwikkelingen in de rest van de (wes-